

Szilágyi Júlia

Reggel még van remény

Bergson ki akart keresztelkedni.

Ez a *ki*, persze csupán igekötő, s eléggé elfogultan jelöl irányt – belülről, a judaizmusból –, holott Bergson szándéka valójában a *meg*, a *be* felé irányult. Sokáig és mélyen foglalkoztatta ez a gondolat. De valami mindig közbejött. Olyasmik is, hogy úgy érezte, ez most – éppen akkor – nem időszerű. Majd máskor, alkalmasabb időben. 1941. január 3-án jelentkezett Párizs városának azon a rendőrkapitányságán, ahova lakhelye szerint tartozott. Rendszerető ember volt. Sokadmagával sokáig állt sorban, hogy sárga csillagját átvehesse. Aláírta az átvételt. Aztán hazament, és meghalt.

Anyai nagyapám helyzete viszonylag egyszerűbb volt. 1944-ben negyedszer özvegy és ötödször új házas. Nyolcvanhat évesen. Megkönnyítette a helyzetét az is, hogy a filozófiához úgy és annyi köze volt, ahogyan és amennyi egy haszid zsidónak, mondjuk, a Talmudhoz. Az *élan vital* biztosan érdekelte volna. Ő maga olyan spontán gyakorlója volt, mint Jourdain úr a prózának. De még ez sem a teljes igazság. Hogy a bölcelet nagy pörében melyik oldalon áll – nem volt kétséges; apikajresz!, lenézően pillantott ki megtévesztően szelíd, fémkeretes szemüvege mögül és félelmetes szemöldöke alól, ha rossz zsidó, mondjuk ki bátran, neológ került szóba. Hogy mit tudott Epikurosról az öreg Dávidovics – csak találgatni lehet. Esetleg eltalálni: a lényegét. Mert nem volt ő élvezetelvű. Csak éppen szerette az asszonyokat, a jó evés-ivást, táncot, vigasságot, adomázgatást. Az ő fehér szakállas, humorráncos arcán láttam először azt, amiről nem tudtam még, micsoda, a nevét is csak később tudtam meg: élvezet, valahányszor, vagyis gyakran nikotinfoltos ujjjaival cigarettát sodort, rágyújtott, szemét lehunyta, fejét hátravetette, és mélyen leszívta a füstöt, ezt látták meg a fiai, a füstöt, amint kitódul? kiszivárog? a WC-ajtó alól szombati ebéd után, és ezzel véget ért a családi krónikának az a fejezete, amely arról szólt, hogy van egy szigorú, de igazságos apa, aki mindent tud, mindent lát, mindent büntet, ha kicsi, ha nagy a mulasztás, hiba, vétek, megszegett előírás. És mindig igaza van. Hi-

bátlan. Lehet-e szeretni? Félni lehet tőle. Félni kell. Egészen addig a szombatig félték. Aztán figyelni kezdtek.

Miért jutott eszembe Koppenhágában, Chagall vigasztalan öregéről ismét csak anyai nagyapám, akit én vagy vidámnak, vagy haragosnak láttam, lényének ezt a két szenvedélyes szólamát ismerem csupán? A hiányzó vonásokat öreg Dávidovics arcképehez kaptam Chagalltól? Vagy azt az otthonosságot a hontalanságban, amely sok Chagall-kép és egy Chagall-vers – saját fordításomban közlöm itt – mondanivalója?

Csak a lelkemben élő ország
az enyém.

Útlevel nélkül érkezem oda,
mint aki hazatér.

...kertek virulnak bennem:
virágaikat kitaláltam.

Igen, ezek az én utcáim,
Csak a házak tűntek el.

Gyerekkoromban gyűjtötták fel őket.
Lakóik a légben kószálnak

Menedéket keresve.

Behúzódnak a lelkembe.

Ember viszi az utcát – egy Chagall-tusrajz címe –, kicsi házakat visz, templomot, kerítést, amolyan falusi vagy kisvárosi-városvégi utca ez, s az ember a vállán viszi, mintha létra lenne az utca, a vállán, mintha ő volna Atlasz, pedig nem az, és az különben is, úgy veti át a vállán az utcát, hogy fél arcát, fél törzsét eltakarja, rézsútosan, és az annyit vesz el az emberből, amennyit hozzátesz, mintha összenőttek volna, az ember és az utca, ezért nem is viszi, megy az vele önként, két keze amúgy is lelóg teste mellett, az utcát nem kell fogni, tartani, ahogy megy vele a világban, valahonnan valahova, lám csak, az utolsó ház feje állt, vagy az első? hol kezdődik az utca, hol végződik az ember, hol végződik az utca, hol kezdődik az ember, nagyapám ez az ember, viszi-hozza az utcát, mitikus ember a mitikus utcát, pedig a tusrajzon olyan, mint akárme-

lyik utca, akármelyik ember; nagyapám a mítosz-
ból jön, sok-sok utcát hoz, mindent tudok róla,
semmit sem tudok róla.

Marselik – mondta nagyanyám a férjének, vala-
hányszor maga sem tudta, sérteni akarja vagy gú-
nyosan bókol neki. A szó jiddisül, kinyomoztam, hi-
vatásos mulattatót jelent. Nagyapám ugyanis pom-
pás tréfamester volt, ráadásul tudott és szeretett
énekelni-táncolni, éppúgy elbűvölte családi össze-
jöveteleket, ünnepi asztaltársaságok apraját-nagyját,
mint ahogy saját gyerekeit is vacogó ámulatba ej-
tette esti meséivel, melyekről, mint apjukkal meg-
esett csodálatos történetekről, olyan habozva szá-
moltak be felnőtt fejjel is, mint akik még mindig nem
tudták eldönteni, folklórt adnak tovább, vagy csa-
ládi krónikát. Én sem tudom eldönteni. Csak annyit
tudok, most már, hogy láttam Az Embert, Aki Vi-
szi Az Utcát, hogy valahányszor azt mesélték a
gyermekei, „A Tata szeretett költözködni”, „A Tata
gyakran átrendezte a bútorokat” – arról az utcáról
szólt a történet, a Tata azt az utcát kereste, azt az
otthont próbálta rekonstruálni. Tudni kellene, vele
volt-e a vagonban; attól tartok – igen. Vitte magá-
val az utolsó útra, az utolsó úton, a vagonban, ahol
elfér – hogy is mondja Szisz barátom, ismertebb ne-
vén Szilágyi Domokos? „nyolc ló vagy negyven-
nyolc ember vagy százötven deportált”, de ő nyolc-
vanhat évesen kibírja, és ott áll végül meztelenül,
fehér haja, szakálla, faszőre leborotválva, ökle
vádlón lendül az ég felé – ott vagy-e, Úr angyala,
lebegsz-e megperzselt szárnyal az égett ember-
bűzt okádó kémények füstje fölött? A füst fölött,
amelynél – de ezt már egy másik halottam írja, Szé-
kely János – „irtóztatóbbat sohasem láttam... Sűrű,
fekete füst volt... mindig ott lengett-gomolygott:
nem pillanatnyilag, nem történetesen – állandóan
éghetett ott valami... Soha még csak hasonló bűzt
sem éreztem addig; elhinni sem tudtam, hogy lehet-
séges ilyesmi a földön.” *A vesztesékekkel* tizenhat éve-
sen visszavonuló kadét Bergenben nem hiszi, hogy
lehetséges ilyesmi a földön, nem hiszi: tudja, látja,
szagolja, megírja aztán; és megírja huszonegy éve-
sen vízióját a nem lehetséges valóságnak a lelkész-
fia-költő: megírja a Marselik halálát.

Évek, családok, totemállatok – kapcsolom össze
1993-ban régi képek üzenetét azzal a belső kény-
szerrel, amely a maga – a magam? – szeszélyes kro-
nológiáját követve ered adatok és emlékek nyomá-
ba. A fényképeken a szereplők még mosolyogva
vagy konok közönnyel állják vallató tekintetemet;

többnyire mégis keresztülnéznek rajtam, elnéznek
a fejem fölött, mögém néznek, a múltamba, a jövő-
jükbe néznek. Nem tehetnek semmit. Nem tehetnek
semmiről. Arról sem, hogy én, aki nekik köszön-
hetem – köszönöm-e? – az életemet, túlélőként az-
zal ámítom magam, hogy szabadságkeresésem tör-
ténete róluk is szól. Közben tudom, és kimondom:
mint népeket a kollektív emlékezet: megtéveszt és
figyelmeztet a memóriám. Lám, azt hittem, kiköp
az oroszlán, a Lánchíd őrzőinek egyike, és kiderül,
hogy sárkány fal fel. Előkerült végre a tárgyi bizo-
nyíték, az a nagyon megviselt ötvenéves fotó; akit
mutat, kényeskedő kislány, még nem fél a sárkány-
tól (a meséket kímélő-felvilágosult-rationális tála-
lásban kapja), és mert nem fél, nem készül az életre,
nem az életre készül, csupán eszmények befogadá-
sára, ezért ilyen öntudatosan életidegen. Elkényez-
tettségében azt hiszi, a szörny díszlet, fontoskodó
kis személyét kiemelő háttér, szobortestet öltött
Rossz, hadd legyen ellentétpárja a Jónak, vagy a
jónak, melyet természetesen ő, a szeretett gyermek
képvisel. Ez a budapesti sárkány cseppet sem ha-
sonlít a meghitt kolozsvárirra, az átszellemült góti-
kus hullőre; igaz, a szobortalapzaton vendégsze-
replő leányka sem emlékeztet a szent lovagra, ve-
szélyt nem ismer, tehát nem harcol, tehát nem győz.
1942 kora őszén gyanútlanul áll, szinte a sárkány
torkában, a bársonyruhát, fehér cipőt-harisnyát,
varkocsában masnit úgy viseli, sőt: hordja, mint
páncélt, mint védőöltözetet, mint látható felületét
valamilyen biztonságérzetnek, fontosság tudatnak,
melyet csakis szeretett gyermekek élveznek. Ők
sem sokáig.

Éleinedett asszonnyá kopottan azon mereng majd,
hogyan, pontosabban miért tévesztett össze emlé-
kezete két jeles budapesti emlékművet úgy, hogy
képzeletbeli múzeumában (nem csak Malraux-nak
van ám!) oroszlán került a sárkány helyére. Úgy
érzi – talán, mert kinéz az ablakon, megint látszik
a kétágú templom, eltűnt már a zöld, majd sárgás-
rőt lombzat az évszázados gesztenyefákról, az
utolsó fázós leveleket rángatja le róluk az október-
vég szilaj szele –, úgy érzi, mondom, mintha ma-
radt volna valami a káprázatból, amely dacol a lo-
gikus következtetésekkel, és valameddig boldog
gyermekként engedte élni. Igaz, augusztus 1-jén
született, az Oroszlán jegyében. Márpedig – a Bib-
liothèque Nationale-ban található Heures de Rohan
XVI. századbeli miniatúráival is bizonyítja egy
1992-es zsebnaptár, hogy a manapság ismét diva-

tos horoszkóp szerint – ennek az állatjegynek uralkodó planétája az életet, fényt, tekintélyt sugárzó nap, eleme a Tűz, a Nap jegyében született személy szenvedélyes, tevékeny, becsvágyó, nagylelkű, hűséges, ha pedig ez se lenne elég: tud és szeret parancsolni! Ami szóról szóra és színről színre illik – nem ám a sárkányos kislányra, annál inkább némely rokonára anyai ágon; helyel-közzel még azokra is, akik a Skorpió jegyében születtek; a zsebnaptárral egyébként a lyoni barátnő kedveskedett (talán már sok is az oroszlanokból meg a véletlenből, hiszen a lyon is oroszlánt jelent), maga a naptár meg egy gyógyszerforgalmazó cég, a Pharmelia elegáns újévi ajándéka. Magyarán: reklám. Akit megörvendeztettek vele, nem sejtette ötven éve, hogy zodiákus természete Oroszlán ágon és különböző pályákon világhódító komédiásokkal rokonítja (XIV. Lajos, Napóleon, Bouvril, Valahányadik Rockefeller) vicinális életútját. Ezen a fotón mégis úgy pózol, mint aki oroszlanos sorsra készül, s büntetendő (nemsokára keményen meg is büntetett) hübrisszel fordít hátat a fenyegető? oltalmazó? sárkánynak.

Sárkányság és oroszlanóság bújócskázik a mindent összezavaró kaján időben. Sejtelmesen kinyílik a *Képzelt lények könyve*, persze hogy Borges, a világtalan vezetői a magunkfajta vakokat, vajon hova, merre, figyeljük csak: Szent Ágoston, Dante meg Dürer nyomába? az egyházatya ördögöt lát, aki oroszlan és sárkány, heves, mint az oroszlan, álnok, mint a sárkány, a Költő diadalmi szekeret húzó griffről álmodik, az meg sas és oroszlan, és nem is képzelhető el másként, mint ahogy a fametszet mutatja: „Dürer, kissé rövidlátó tüzetessége, amint részletet halmoz anekdotára.” Élie Faure mintha csak ezen a csapongáson gúnyolódna: tündérmese és lidércnyomás, családtörténet és önéletrajzi szenderegés valamilyen kényelmetlen, mert felszabadító díványon. Hogy is lenne véletlen a memóriabotlás! Minek tagadná a félreemlékező, hogy nem választott oroszlan és sárkány között? Most már bizonytalan emlékezete szerint valahol a Városligetben kellene lennie az ő sárkányának. Ujjé, a Ligetben igazán nagyszerű volt, odavitték a sárkányfog-vetemény kislányt játszani, futkározni, rollerezni. Ott találkozott először a liliputiakkal. Egészen mások voltak, mint azok, azokkal majd a *Gulliver utazásaiban* fog találkozni. Mégis eszébe jutnak bő negyedszázad múltán, miközben könyvet ír Swiftről. Pedig a liliputiaknak semmi közük

nem volt Swifthez, a tőle kapott nevükön kívül. Pontosabban az irodalomhoz nem volt közük. Torz törpék voltak, vagy ha mégis vállalja őket Az, aki mindenkit szeret, mindenképpen a Genézis genetikai tévedései. De abból éltek, hogy nem olyanok, mint más. Azt, aki akkor voltam, ez még nem emlékeztette semmire. Csak kínosan megindító volt. Az oroszlanosként eltűnt, sárkányosként előkerült fotó rájuk is emlékeztet most már, mert abban az évben, 1942-ben lopakodott elő rejték helyéről az iszonyat, s kezdte mutogatni különféle arcait; ekkor mutatkozott meg az angolparkra oly jellemző óriáskerék, meg más efféle réműletes játék, ekkor kezdődött, azóta is tart a szédítő hinta-palinta élvezet és pusztulás között. És az a rengeteg új szó! Az az új szórengeteg! Meg a régiek, melyek kezdtek mást jelenteni, mint addig. Hogy az édesanyja behívja időnként az udvarról kezet mosni, uzsonnázni, lefeküdni – egészen más, ugyebár, mint az, hogy „Elemért behívták...” Összenéznek a felnőttek, és hallgatnak, nem mondják meg, hogy kik hívták be aput és hová, rejtély, csak áll egy reggel a konyha ajtajában olyan öltözetben, mintha – épp nyár dereka van – kirándulni indulna, még hátizsákot is visz oda, ahova „behívták”, hát hogyne hallgatna maga elé nézve a sárkány-fogta-kislány, kislány-fogta-sárkány is a kora őszi, szűrt fényben a szobortalapzaton.

A másik fénykép színhelye még mindig Budapest, a Damjanich utca és a Hernád utca sarkán álló – még egy új szó következik, sőt kettő – Bauhaus stílusú bérház udvara. Időpont: 1943 nyara. Látható személyek: az anya, valamint nővére, Ilon, és az ősszel már iskolába menendő leánygyermek. Mintha kissé megnyugodott volna; édesanyja és nagynénje közé fészkelődve biztonságosabban érzi magát, mint a sárkányszobor árnyékában? társaságában? természetesebb, vidámabb is. Pedig a hátuk mögött drótkerítés van és tűzfal, de ők nem látják, nem néznek hátra, előrenéznek, a lencsébe, és persze mosolyognak.

Az amatőr fotót ezúttal is az építész nagybácsi készítette, szakmája jó térlátásával, perspektívaismeretével, formaérzékelével. Az enteriőrkép is az ő keze-szeme-gépe munkája. Anya és gyermek mosolya itt már görcsösebb, nagyon igyekeznek, hogy – új szavak! – a tábori postaszámra küldendő, s a címzettnek oly ismerős frizura, matrózruha meghittent jelezze, minden rendben. Egyébként, ami a képen nem látszik, állandóan szól a rádió, még nem

kellott beszolgáltatni? vagy ha igen, nos, mindegy, hol az egyik, hol a másik nővérénél húzódik meg gyermekével a magára maradt asszony, mindkét sógor keresztény, törvénnyel védve hallgatják Karády Katalint, és kiterjesztik ránk ezt a jogukat, ezért nekünk is búgja szívszagatóan a Hang, amit különben tudunk, hogy ugyanis „Muszka földön ritkán jár a posta”. Azt már kevésbé vagy egyáltalán nem, mit jelent majd októberben, novemberben, januárban, februárban az 1942. júniusi behívó bal alsó sarkába pecsételt intelem, hogy a címzett öltözzék „a várható időjárásnak megfelelően”; hogy hol? arra is időszerű sláger válaszol: „Valahol Oroszországban, valahol Oroszországban...” Analfabéta még a leendő kékharisnya, fújja ugyan az Anyám tyúkját, hallott, méghozzá skandálva, a radványi sötét erdőről, de már arról, hogy „Most tél van és csend és hó és halál” sejtelve sincs. Ismeretköre mégis bővül, például egy szűcsműhely csípős szagával. Ott rendeli meg az anyja, hosszas alkudozás után azt a bekecsket – még egy új szó! –, amelyet az apa éppúgy nem fog megkapni, mint ahogy nem érkezik meg a bakancs, s a messze tévedt nyár végi kiránduló szétesett túracipője maradványait papírral béleli (nagy kincs, kitűnően szigetel, de nehéz hozzájutni), s ügyesen a lábához drótozza vagy spárgázza, mikor mi kerül éppen, s persze se Szmolenszk, se Kijev, se a pripjatyi mocsarak, sem a legendás Don-kanyar vidékére nem jut el hozzá a prémes sapka, a kesztyű, a gypjúharisnya. Ki tudná megmondani, mikor és milyen idő várható? Nem a földrajz és nem a meteorológia ismerői, talán a könnyűdal-szerzők, akik mindenkihez eljuttatják a nagy-nagy igazságokat, korszerűeket és időtleneket egyaránt. Mikor – 1943 őszén – első elemibe mentem, már minden kisiskolás fújta: „Csak egy nap a világ / Csak egyetlen perc az életünk / Ki tudja, mi vár ránk? / Ki tudja, holnap mire ébredünk?” Senki sem mondhatja, hogy nem figyelmeztették idejében.

Valóban meg akarjuk érteni a dolgokat? Vagy inkább válogatunk a lehetséges félreértések között? Amikor félig írástudatlanul még, nagy munkával kibetűzőm az özvegy apai nagyanya ajtaján azt a furcsa közlést, hogy SZILÁGYI FARKAS, nagyon megijedek. Azt hiszem, ez is olyan „nicht für dem Kind” dolog, amiről nem lehet őszintén beszélni a felnőttekkel. Nem is lepett volna meg, ha megbizonyosodom a kimondhatatlan titkokról, hiszen ki vallaná be szívesen, hogy, hogy nem, farkas

került a családba. És még ki is írják az ajtóra. Derengeni kezd egy valószerűnek tűnő magyarázat. A családtörténeti anekdotában vissza-visszatérő Farkas utcát nem kultúrhistoriai áhítattal emlegették, hanem mint a közös gyermekkor, a két család szomszédságának színhelyét. Nyomozásom logikai menete szerint most már csak azt kell kideríteni, hogy a sokat emlegetett utca viseli-e a nagyapám nevét, vagy őt nevezték el arról a szép, csendes utcáról. A következő vasárnap délelőtti sétánkon, Erzsike nénémhez menet, a Minorita és a Király utca sarkán váratlanul támadok: „Igaz, hogy a te apud farkas volt?” A hatás frenetikus. És már rég a nagynéném süteményét majszolom, a felnőttekből újra meg újra kirobban a hahota. Hogy meggyőzzenek, egy családi fényképet mutatnak. A gyanúba fogott nagyapáról immár el kell hinnem, hogy csak neve, nem pedig természete szerint farkas. Nem, a polgári jómód nyugalmával világa közepén üldögélő családapánál emberibbet el sem lehet képzelni, a századelő kellékei közül a pödört bajusz magyarul, a vastag óralánc az anyagi megbízhatóság nyelvén beszél; Krúdy is elismerően utána fordulna Vilma asszonynak, pedig hét gyermek közül négy már él a képen is; semmi sem utal arra, hogy ez a magabiztos szépasszony marhavagonban teszi meg utolsó útját, itt, a képen még béke van és biztonság, a családapa mögött egy kert és a XIX. század, s a XX-iknek elején nem találták fel még sem az inzultint, sem a Cyklon B-t, de az a bosszantó kis karcolás sehogy sem akar begyógyulni, még élhetett volna, persze. A neológok temetője, ahol nyugszik, betelt, lezárták, de Szilágyi Farkas története nem ér véget sem a cukorbajjal, sem a holokauszttal, és ezt, bármilyen szerény és szelíd volt a rá emlékezők szerint a megboldogult, mégiscsak valamilyen történelminek nevezhető összefüggés magyarázza. Összefüggés? Ki és mi között? Komikus közömet sárkányhoz, oroszlánhoz már előadtam; harmadik személyben, mert ez az időben kibontakozó nevetséges heraldika, ez a nyilván állatokkal benépesített eredethistória – mint minden eredethistória – az emlékezethez és a gyanús-gyanútlan emlékezéshez kapcsolódik, utal az embernél természetibb s természetesebb rokonságokra, és egykori gyermek-magam oly távoli, hogy inkább lehet, szabad, kell *ő*nek, mint *én*nek szólítanom, ha egyáltalán lehet, szabad, kell az *ő*vele megesett, az *ő*általa elképzelt dolgokról mesélnem.

Nekem a szomorúsághoz közönség kell, ezt, azt

hiszem, az *őtől* örökölte az *én*, Apunak nem kellett. De akkor – talán életében először? – fellázd, elfelejtett szégyenkezni, hogy kimutatja idegenek előtt érzéseit. Azt hittem, hogy öreg. Ötvenhárom éves volt, négyvel kevesebb, mint én most, amikor magam elé idézem kivörösödött arcát, rossz román kiejtését, amint szinte őrjöngve kiabál. Annyi ember pusztult el, és annyi ház, országok tűntek el a térképről, könnymáglyák égtek, emberpernye hullt, elveszett minden iratunk, házasságlevelükre mi szükség volt 1959-ben, nem tudom, csak az ő sértett dühére emlékszem, a tehetetlen kisember váratlan kitörésére a Hivatalban, ahol hallgatni kell szorongó áhítattal, várni sorára, s csak aztán megszólalni, de illemtudó halkán, nem így, kiabálva, hogy „Az én apám nem volt Lupu! Farkasnak hívták, Szilágyi Farkasnak, megnézheti a sírkövén, hát maguk – asztmásan köhögött – még a halott nevét is megváltoztatják, az embernek még a neve sem az övé, abba is beleszólnak, hogy kit hogy hívnak... 1922-ben halt meg apám, akkor még Szilágyi Farkas volt, hogy lett belőle Lupu – meglobogtatta a barackvirágszínű okmányt –, Szilágyi Lupu, ezt mondja meg, hölgyem!”

A hölgy nem válaszolt. Mit is mondhatott volna? A házasságlevelét ott porosodik a családi képek között. Lupus in fabula.

Azt mondja Konrád György, hogy a humanizmus a történelem büntudata. Nos, nem tudván megbirkózni atyái nagyapám posztumusz névváltozásával, újabb kitérőbe menekülök, valójában az elől térek ki, hogy végigmenjek valamennyi hívogató zsákutcán. Ott tartottunk tehát, hogy apám magyarosan hangzó román mondatszerkesztését, a beszédhangulat érzékeltetése végett, romános magyarsággal próbálom visszaadni. Vissza? Kinek? Annak, aki elfogadja. Hogyan? Valamivel, amit interferenciának nevez a szakember, aki nem én vagyok. És nem vagyok tudója annak sem, ahogyan a közép-kelet-európai zsidóság névváltoztatásai végbementek. Csupán feltételezem, hogy a Szilágyi-ős, akinek az édesapját még Izraelnek hívták, útban a gettóból a polgárosodás felé (s nem sejtve, hogy leszármazottai számára majd visszafelé vezet az út), úgy akarta magyarságát jelezni, hogy zsidóságáról sem mondott le. Kérem az olvasót, ha már elkísért az emlékezés türelempróbáló ösvényein, ne hagyjon magamra éppen most; képzeljen el egy olyan Peter Schlemilt, aki nem elvesztette az árnyékát, mint a hugenotta-menekült franciából

német íróvá lett Chamisso hőse, hanem a meglévőhöz még egyet s aztán megint egyet növesztett. Összesen tehát három árnyék kísér egy embert – hát nem gyanús az ilyen? Meglehet, hogy még türelmes közegben is furcsálkodnak rajta. Nem értik. Úgy hiszem, van valamilyen, talán meg sem szövegezett illemszabály, amely ellen vétek akaratlan, hogy időnként zavarba hozom egyik-másik beszélgetőtársamat. „Tureckij!” – 1961 tavaszán, a Lomonoszov Egyetem esztétikatanára azt hiszi, megtalálta a magyarázatot arra, amit vonásaim – az akkoriak! – egzotikumának gondol. Ha már akkor tudomásom lett volna az Arthur Koestler szívének is kedves hipotézisről a Levédiában magyarokkal szövetségben élő török fajú zsidó hitűek törzséről, arról a bizonyos tizenharmadikról, legfeljebb vállat vonok, mint akinek nagyjából mindegy, hogy ősei déli vagy keleti irányból érkeztek szülőhelyemre, és nem nevetek úgy, hogy beszélgetőtársam ösztöne azt súgja, magyarázatra szorul, amit mondott: „De hát Romániában él és magyar, ugye” – igyekszik tisztázni – magát? – engem? – nem tudom, s még ő sem tudja, mi és mennyi a tisztázni való, hát belevágok a közepébe: „...ráadásul zsidó vagyok!” Franciául beszélgetünk, amely nyelven, a jelek szerint, nem ismeri a szót, hát még a helyzetet! megismétlem oroszul, így már, ha tetszik, ha nem, értenie kell, főként hogy előtte való este, fehér asztal mellett, kevésbé romantikus képzeletű – vagy csupán tájékozottabb? – kollégája, megtudván, hogy Kijevben is megfordultam, rám mosolygott: Volt-e pogrom? Svájcban letelepedett magyar orvos adományozta írógépemem francia és német ékezet van, cirill betű persze nincsen, pedig nagyon fontos lenne, hogy oroszul álljon itt a kérdés, amely könnyedén lebegett a dús vendégszereket asztala fölött, ott, a Centralnij Dom Lityeratorov éttermében 1961 áprilisában, épp egy héttel azután, hogy átléptük a határt – átvitt a vonat a határon, megint vissza térben, időben –, néhány órával azután, hogy egy fiatal orosz tiszt behatolt idegen területre, érdekes kérdés, vajon idegen közeg-e a világűr az embernek, akik válaszolhatnának, nem válaszolhatnak, de a másik kérdésre – Bil pogrom? – én nem válaszoltam, nem is válaszolhatok, amíg ez a kérdés megmarad kérdésnek, zavaromban visszamosolyogtam Avner Jakovlevics Ziszre. Ezt a humort pedig, parafrázálom ismét Konrád Györgyöt, azok gyakorolják, akik történetesen életben maradtak ott, ahol megszülettek.

Lassan regénnyé bonyolódó és terebélyesedő nyomozásom valójában erről szól. A túlélésről. Arról, hogy ott maradtam életben, ahol megszülettem, vagyis itt, ebben a városban, a világ egyetlen helyén – a véletlen is jelent valamit –, ahol remélhetően utolsó lakásom teraszáról a Fellegvárra látok, s arra a házra, amely első otthonom volt. Két totalitarizmust éltem túl. Nem egyformán: – nem egyformák. Egyik rettenetesebb volt, mint a másik. Az egyik megismertetett nyolc éves koromban a halálfélelemmel. A másik arra ítelt, hogy megszokjam az életfélelmet, mint végleges(nek tudott) létformát, szocializációt, munkaerkölcsöt, családi érték- és érdekmozzanatok állandó hátterét. Az egyik közbömbös volt az érzéseim iránt. Beérte (volna) az azal, hogy ne éljek. A másik mindent akart – egy ideig –: hogy érte éljek, hogy önzetlenül legyek érdekember, bátran besúgó; megalázottságomra büszke, megalázottságomban boldog, sőt elégedett. Később egyre cinikusabb lett, már csak annyit követelt, hogy mímeljem mindezt. Végül még alább adta, beérte annyival, hogy úgy tesztek, mintha mímelném, hogy mímelem, mintha úgy tennék. Ami – számomra az egyik totalitarizmus bűnét súlyosabbá teszi a másikénál – a legszubjektívebb magánügy: hittem benne. Mi több: összetévesztettem az igazsággal. Elég ennyi, elég egy túlfűtött serdülő félreértése, hogy velem is legitimálja magát, az én igazságom nevében is hazudjon, kínvallasson és kivégezzen, fosztogasson és kitelepítsen, felfüggeszzen mindent, ami egyéni: ami személyes fele-

lősség, bátorság, lelkiismeret. Számomra semmi sem évelt el; az idő bűnné tette tudatlanságomat, naivitásomat cinkossággá.

Önállótan vagyok. Időnként elbújok egy szerző mögé, belekapaszodom a kezébe – félek egyedül. Életrajzi tériszonyomat kölcsönzött szövegekkel is csillapítom, kitöltöm velük az űroket, a kimondhatatlanság réseit. Íme egy ilyen bitorolt reveláció. Kertész Imrét idézem, aki *Hamburgi beszédében* Thomas Bernhardot idézi, aki egy névtelen tudóst beszéltet, mondván, teljes joggal, hogy „Legalább a kudarcra törekedni kell”. S ha elmondhatom, hogy bár kudarcom sikerült, akkor olyan szerencsés vagyok, mint a Tolsztoj emlegette alkimisták, akik a bölcsek követ keresve rábukkantak a kémiai elemekre. Pontosabban: ilyen szerencsés volt előzményem, az elsős kislány, akit megverték Petőfiért, mert az övé is volt a költő, meg nem is. Az a kislány nem két kislány, hanem kettősséggel terhes helyzet. Kettősség? Romániai magyar ajkú zsidóként törekszem a lehetséges kudarcok közül megelenni a magamét. Ez a törekvés a szabadságom. A másik. Szabad vagyok szánni-bánni, hogy legrégibb örökségem csak tudatos és tudati, hogy nem elődeim nyelvén, hanem a Károli Gáspártól örökölt nyelven olvasom Bölcs Salamonnak Példabeszédeit: „Másra fordítám magamat és látám, a nap alatt, hogy sem a gyorsaké a futás, sem az erőseké a had, sem a tudósoké a gazdagság, sem a mestereké a kedvesség, hanem az idő és a történet mindenekben.”

A MÚLT ÉS JÖVŐ KIADÓ ÉS AZ RF PRODUKCIÓ IRODA
KÖZÖS RENDEZÉSÉBEN

KLEZMER ÉS IRODALOM ESTET TARTUNK

2001. december 8-án este 7 órakor
az IBS (International Business School)
színháztermében
a Tároगतó út 2.-4.alatt.

**A Múlt és Jövő vendégei Ember Mária író
és Székelyi József színművész
mint szerző és előadó lesznek.**

»OBSERVER«

OBSERVER BUDAPEST MÉDIAFIGYELŐ KFT.
1084 Budapest, VIII. ker. Auróra u. 11.
Tel.: 303-4738 • Fax: 303-4744
<http://www.observer.hu>

MEGJELENT A BUKSZ

2001. ŐSZI SZÁMA

- Takács Ádám • *Husserlről*
- Szolláth Dávid • *A narratívákról*
- Lővei Pál • *Kiállításokról 2000-ben
Magyarországon (II. rész)*
- Szilasi László • *A történeti poétika történetéről
(1982–2000)*
- Hárs Ágnes • *A kelet-nyugati migráció
irodalmáról*
- *Mi a pálya?* • *Gének az élelmiszerekben*
- *Fontos könyvek*
- *Szemle*